

Dil Bilgisi Üzerine Açıklamalar

Doç. Dr. Sedat BALYEMEZ

10. Baskı

Doç. Dr. Sedat BALYEMEZ

DİL BİLGİSİ ÜZERİNE AÇIKLAMALAR

ISBN 978-605-318-369-3

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2023, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Ocak 2016, Ankara

10. Baskı: Mart 2023, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Kuyrukcu
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 51818

Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Doç. Dr. Sedat BALYEMEZ

1979 yılında Malatya / Doğanşehir'de doğdu. 2000 yılında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili bilim dalında yüksek lisans (2004) ve doktora (2011) öğrenimini tamamladı. 2000 yılından 2012'ye kadar Milli Eğitim Bakanlığına bağlı çeşitli okullarda Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yaptı. 2012 yılında MEB'deki görevinden ayrılarak Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesinde çalışmaya başladı, hâlen bu kurumdaki görevini sürdürmektedir.

ORCID No: 0000-0002-5908-9690

ÖN SÖZ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi ve hayatımıza girmesi, hem bilgiye ulaşmayı hem de bilgiyi paylaşmayı kolaylaştırdı. Eskiden birkaç kişiyle yüz yüze yapılan mesleki tartışmalar, İnternet ortamındaki e-posta gruplarına ve forum sitelerine taşındı. Çeşitli alanlarda olduğu gibi dil bilgisi alanında da birçok forum sitesi açıldı. Bu sitelerde dil bilgisine ilişkin yanlış veya eksik bilgilerin paylaşıldığını görünce sorumluluk gereği tartışmalara katılmaya ve aktif bir katılımcı olmaya başladım. Başta öğretmenlerimiz olmak üzere birçok kişinin dil bilgisine ilişkin binlerce sorusuna bilgimin yettiği ölçüde cevap vermeye çalıştım.

Bu tartışmalar sayesinde dil bilgisinin sorunları, okullarımızdaki dil bilgisi öğretimi ve öğretmenlerimizin dil bilgisi alan yeterliliği hakkında gözlemlerde bulunma fırsatını yakaladım. Dil bilgisi alanında hem büyük bir bilgi eksikliği hem de büyük bir karmaşa ortamı olduğunu fark ettim. Dil bilgisindeki bazı konularda araştırmalara, bilimsel çalışmalara ve akademisyen görüşleri yerine ÖSYM'nin veya dershanelerin görüşlerine önem verildiğini gördüm. Öğretmenlerimiz haklı olarak ÖSYM ne derse onu anlatıyordu ama anlattığı bu bilginin doğru olduğu konusunda da birçok öğretmenimizin şüphesi yoktu. Anlatılan bu bilgilerin bazılarının aslında yanlış olduğu yönünde öğretmenlerimiz ve öğretmen adaylarımız ikna edilebilirse değişimin ve doğruya ulaşmanın daha kolay olacağına ilişkin umudumu hiç kaybetmedim. Tartışılan bazı konuları, değerli hocam Prof. Dr. Leyla KARAHAN ile de zaman zaman paylaşıyor ve neler yapılması gerektiği hakkında görüşüne başvuruyordum. Hoca'm bana her seferinde "Düzelir, siz düzeltereksiniz, sen düzeltereksin." derdi. Yine, bu tartışmalar boyunca fark ettim ki ders kitaplarındaki konu sıralaması doğrultusunda her yılın aynı dönemlerinde forum sitelerine aynı sorular soruluyor; her yıl aynı konuda araştırma yapılıyor. İnternet ortamına girilmiş bir bilgi, maddi anlamda kaybolmuyor ama bir çeşit bilgi kirliliğine maruz kalıp bu bilgi kirliliği içinde değerini ve etkisini yitiriyor. Bu durum, beni "Başka neler yapılabilir?" düşüncesine itti ve "dil bilgisinde akla takılması muhtemel konulara ilişkin açıklamaları içeren bir kitap hazırlama" fikri, işte o zaman doğdu. Evet, öğretmenlerimiz ilgili bölümlerden başarıyla mezun olarak öğretmen oluyordu ama bazı konularda bilgi eksikliğimizin olması hepimiz için normaldi. Önemli olan bu konuda bir şeylerin yapılmasıydı.

Gerek öğretmenlik yaptığım yıllardaki gerekse de sonraki yıllardaki gözlemlerim ve tecrübelerim sayesinde bir öğretmenin dil bilgisi anlatırken nelere dikkat etmesi gerektiği, dil bilgisi öğretimimize yerleşmiş yaygın yanlışlıkların neler olduğu üzerinde düşünme ve araştırma yapma imkânım oldu. Hem bu araştırmalarımın sonuçlarını hem de dil bilgisi alanındaki yeni yaklaşımları öğretmenlerimizle ve öğretmen adaylarımızla paylaşmak istedim. *Dil Bilgisi Üzerine Açıklamalar*, işte bu paylaşma isteğinin bir ürünüdür. Bir öğretmenin meslek hayatı boyunca karşılaşacağı birçok soruya bilimsel cevaplar bulabileceği bir kitap hazırlamaya çalıştım; yararlı olacağını umuyorum.

Bir kitap, “akademik birikim” ve “maddi-manevi destek” olmak üzere iki temel ayak üzerinde yükselir ve her iki ayak da teşekkürü hak eder. Başta değerli hocam Prof. Dr. Leyla KARAHAN olmak üzere yüksek lisans ve doktora öğrenimim boyunca kendilerinden ders alma imkânı bulduğum Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN, Prof. Dr. Fatma ÖZKAN, Prof. Dr. Çetin PEKACAR, Prof. Dr. İsmet CEMİLOĞLU, Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL ve Prof. Dr. Fatih KİRİŞÇİOĞLU'na teşekkürlerimi, saygılarımı iletiyorum. Akademik birikimimde en büyük katkı, mezunu olmakla her zaman gurur duyduğum Gazi Üniversitesinin değerli hocalarından gelmiştir. Bu kitabın doğruları hocalarımdır; yanlışları benimdir.

Kendilerinden ders alma imkânım olmasa da çalışmalarından sıklıkla yararlandığım Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY, Prof. Dr. Efrasiyab GEMALMAZ, Prof. Dr. Sa-dettin ÖZÇELİK, Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ, Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA, Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN, Prof. Dr. Erdoğan BOZ, Prof. Dr. Nurettin DEMİR, Prof. Dr. Şükrü Haluk AKALIN, Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN, Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM, Prof. Dr. Mustafa ÖNER, Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN ve Prof. Dr. Mehmet ÖZ-MEN'e de teşekkür borçluyum, eserlerinden çok şey öğrendim. Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE, hem eserlerinden yararlandığım hem de aynı kurumda çalışmanın verdiği cesaretle sık sık odasına gidip sorular sorduğum değerli bir bilim adamıdır ve büyük bir teşekkürü hak etmektedir. İlerleyen yaşına rağmen çalışmaktan hiç vazgeçmeyen Hocaların Hocası Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ, sonsuz teşekkür ve saygıya lâyıktır. Çalışmalarıyla Türk dilinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmuş, adını burada sayamadığım daha birçok bilim adamı bulunmaktadır; hepsine teşekkür ediyorum çünkü hepsinden bir şeyler öğrendim.

Çalışkanlığı, azmi ve idealistliği örnek alınacak değerli bir bilim adamı olan Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ, kitabın yazım sürecinde beni hep cesaretlendirdi ve basımı konusunda desteğini hiç esirgemedi. Sonsuz desteği ve bana olan güveni için kendisine minnetlerimi sunuyorum.

Pegem Akademinin değerli yönetimine ve personeline de basım sürecindeki titiz, disiplinli çalışmalarından dolayı teşekkür ediyorum.

Kuşkusuz ki bu zorlu süreç boyunca en büyük desteği ailemden aldım. Sevgili eşim Betül ve güzel kızım Begüm, en sıcak teşekkürü size gönderiyorum.

Sedat Balyemez
ORCID No: 0000-0002-5908-9690
Bartın, 2016

2. IX. 1930

Millî his ile dil arasın-
daki bağ çok kuvvetlidir.
Dilin millî ve zengin
olması millî hissin in-
kişifinde başlıca müessirdir.
Türk dili, dillerin en zengin-
lerindedir; yeter ki bu dil,
şuurla işlensin..

Ülkesini, yüksek istik-
lâlini korumovsini bilen
Türk milleti, dilini de
yabancı diller boyundü-
rliğinden kurtarmalıdır.

Gazi M. Kemal

Türk dili, dillerin en zenginlerindedir;
yeter ki bu dil, şuurla işlensin.

*Bu kitabı -kızı olan her babanın yapacağı gibi-
sevgili kızım Begüm'e ithaf ediyorum.*

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	v
Giriş.....	xvii

1. BÖLÜM SES BİLGİSİ

Seslerin Sınıflandırılması	1
Ünlülerin Sınıflandırılması	2
Ünsüzlerin Sınıflandırılması.....	3
Ses Olayları.....	3
Yardımcı Ünsüzler Hakkında	4
“y, s, ş, n” Harflerinin Tamamı Kaynaştırma Harfi midir?	4
Zamir n'si (Prominal n)	8
/y/ mi Gelmeli /n/ mi?	10
Ünlü Düşmesinde Kaynaştırma Ünsüzü	13
Su ve Ne Sözcüklerinin Durumu	14
Ses Düşmeleri	16
Ünlü Düşmesi.....	16
Ünsüz Düşmesi.....	18
Ünsüz Sertleşmesi (Titreşimsizleşme) – Ünsüz Yumuşaması (Titreşimlileşme).....	20
Sadece Konuşma Dilinde Geçerli Olan Ses Olayları	23
Tamamlanmış Ses Değişmeleri.....	24
Ses Uyumları	25
Ünlü – Ünlü Uyumları	26
“Büyük Ünlü Uyumu” – “Küçük Ünlü Uyumu” Terimleri Nereden Geliyor?	28
Ünsüz – Ünsüz Uyumu	29
Ünlü – Ünsüz Uyumu.....	30
Alıntı Kelimelerdeki Bazı Özel Durumlar	30
Hecelere Ayırma Sorunu	31

2. BÖLÜM

SÖZCÜK TÜRLERİ

Fiiller	36
Fiil – Tamlayıcı İlişkisi.....	36
Fiil Çekimleri.....	37
Geniş Zaman Çekimi	37
Şimdiki Zaman Çekimi ve <i>-mAktA</i> , <i>-mAdA</i> Ekleri.....	41
Dilek - Şart Çekimi	42
Emir Çekimi ve İstek Çekimi	43
Birleşik Kipli Çekimler	46
Kişi Eklerinin Yeri	48
Soru Ekinin Yeri.....	50
Soru Eki mi Soru Edatı mı?.....	51
Birleşik Fiiller.....	52
Fiil Çatısı	57
Geçişlilik – Geçişsizlik.....	58
Etkenlik – Edilgenlik	60
Meçhul Çatı.....	63
İşteş Çatı.....	64
Dönüslü Çatı.....	65
Ettirgenlik - Oldurganlık	67
Çatı Eklerinin Üst Üste Gelmesi	68
Ek Fiil.....	69
Ek Fiil Terimi Üzerine	69
“ <i>-idi</i> , <i>imiş</i> , <i>-ise</i> ” Şeklinde Üç Ayrı Ek Fiil mi Vardır?	69
Ek Fiilin Görevleri	71
Ek Fiilin Çekimleri	72
Ek Fiil ve “ <i>-ken</i> ” Zarf-Fiil Eki.....	75
Bildirme Eki <i>-Dir/-DUr</i>	76
Ek Fiilde Olumsuzluk.....	80
İsimler	80
İsim Durum Ekleri.....	80
Hâl Eklerinin Sayısı	82
İlgi Hâli.....	83

Vasıta Hâli Eki.....	84
Yalın Hâl Hakkında	84
Belirtme (Yükleme) Durumu.....	85
Hâl Eklerinin Kattığı Anlamlar.....	86
Hâl Eklerinin Kelimedeki Sayısı ve Yeri.....	86
İsim Tamlamaları	87
Zamirler.....	87
Zamirlerde Yapı.....	87
Zamirlerin Hâl Eki Alması.....	88
Zamirlerin Çokluk Eki Alması.....	90
Zamirlerin İyelik Eki Alması	90
Zamirlerin Edatlara Bağlanması	91
Ek Hâlinde Zamir Var mıdır?.....	91
İyelik Zamiri	92
İlgi Zamiri.....	94
Sıfatlar	95
Adlaşmış Sıfat Meselesi	96
Kurallı Birleşik Sıfat Meselesi	98
Kelime Grubu Biçiminde Sıfatlar	101
İsim Tamlaması Biçiminde Sıfatlar.....	101
Sıfat Tamlaması Biçiminde Sıfatlar	102
Sıfat-Fiil Grubu Biçiminde Sıfatlar	103
Edat Grubu Biçiminde Sıfatlar	104
Tekrar Grubu Biçiminde Sıfatlar.....	104
Bağlama Grubu Biçiminde Sıfatlar	105
Sayı Grubu Biçiminde Sıfatlar	105
Kısaltma Grubu Biçiminde Sıfatlar.....	106
Niteleme Sıfatları – Belirtme Sıfatları.....	107
+ki Ekiyle Oluşturulan Sıfatların Türü	108
Pekiştirme Sıfatları (m, p, r, s Sorunu)	109
Unvan Sıfatı Hakkında	111
Sıfat Tamlamaları	112
Zarflar	112
İşlevleri Bakımından Zarflar.....	113

Zarfların Cümle İçindeki Yeri.....	115
Kelime Grubu Biçiminde Zarflar	116
Zarfların Fiilimsileri Etkilemesi	119
Fiilimsiler.....	120
İsim-Fiiller.....	121
Sıfat-Fiiller.....	123
Sıfat-Fiillerin Cümledeki Görevleri.....	125
Fiilden Türeyen Her Sıfat, Sıfat-Fiil Olabilir mi?.....	129
Zarf-Fiiller.....	130
-iken ~ -ken Zarf-Fiil Ekinin İsimlere Eklenmesi	133
Fiilimsilerin İsim Tamlaması Kurması	135
Fiilimsi Grupları.....	138
Fiilimsilerin Fiilimsi Özelliklerini Yitirmeleri	140
Edatlar	144
Edatların Kelimelere Bağlanması.....	145
Edatların Cümleye Kattığı Anlamlar	145
“Ancak, sadece, yalnız ...” Gibi Kelimelerin Türü Hakkında	146
Ünlemler	150
Bağlaçlar	151
İlâ – İle Farkı.....	151
Ki Bağlacı – Ki Şüphe Edatı	152

3. BÖLÜM

YAPI BİLGİSİ

Kök ve Ek	153
Ortak Kök – Eş Sesli Kök	154
Gövde (Taban)	155
Eklerin Sınıflandırılması	156
Türetme (Yapım).....	157
Kök - Kelime İlişkisi.....	158
Sıklıkla Karıştırılan Ekler	160
+sIz/+sUz Eki Hakkında	164
Yabancı Unsurlar	164
Türetme ile İlgili Diğer Bazı Önemli Hatırlatmalar.....	167

Dilde Sadeleşme Çalışmaları Sırasında Türetilen Kelimeler Üzerine	168
“Oturgaçlı Götürgeç” Efsanesi.....	174
Yeni Kelimeler Üzerine Tartışmalar	174
-sal /-sel Eki Hakkında.....	178
Olumsuzluk Eki, Yapım Eki midir?	179
<i>Baksana, Gelsene, Gitsene</i> Gibi Kelimelerin Aldıkları Ekler	181
İşletme (Çekim).....	181
İsim Çekim Ekleri	182
Çokluk Eki	182
İyelik Ekleri.....	183
<i>Biri - Birisi</i> Kullanımı Hakkında.....	184
<i>Hep</i> Kelimesi Niye +i Değil de +si Ekini Alır?.....	185
Camii - Camisi Kullanımı Hakkında	185
İyelik Ekinden Sonra +II/+IU, +sIz/+sUz ve +ki Ekinin Gelmesi.....	186
Hâl (Durum) Ekleri	187
İsimler, Kip ve Kişi Eki Alabilir mi?	188
Fiil Çekim Ekleri.....	188
Kişi Ekleri.....	188
Kip Ekleri	189

4. BÖLÜM

SÖZ DİZİMİ

Cümlenin Öğeleri.....	191
Yüklem	191
Özne	192
Özne, Hâl Eki Alabilir mi?.....	193
Öznesiz Cümle Olur mu?.....	194
Deyim Cümlelerinde Özne.....	195
Hitaplarda Özne (Ali, ata bak.)	198
Nesne	200
Yer Tamlayıcısı.....	203
Zarf (Zarf Tümleci).....	204
“Edat Tümleci” Sorunu.....	205
Cümle Dışı Unsurlar	209

Kelime Grupları.....	210
İsim Tamlaması	213
Zincirleme İsim Tamlaması Hakkında.....	217
Tamlanan/Tamlayan Sıfat Alır mı?	219
<i>Devlet Eski Bakanı</i> mı <i>Eski Devlet Bakanı</i> mı?	222
Tamlayan ile Tamlanan Arasına Başka Unsur Girmesi	227
Takısız İsim Tamlaması Sorunu	228
Sıfat Tamlaması.....	231
“Çok Güzel, En Güzel, En Büyük ..” Yapıları Hakkında	237
Fiilimsi Grupları.....	239
İsim-Fiil Grubu	242
Sıfat-Fiil Grubu	249
Zarf-Fiil Grubu.....	255
... <i>mAk için</i> , ... <i>DIĞI için</i> , ... <i>DIĞI zaman</i> vb. Yapılar Zarf-Fiil	
Grubu mudur?.....	258
Edat Grubu.....	265
“Onun Gibisi, Benim Gibisi, Senin Gibisi” Yapıları Hakkında	269
Bağlama Grubu.....	272
Ünlem Grubu.....	275
Sayı Grubu.....	276
Unvan Grubu	277
Özel İsim Grubu	278
Kısaltma Grupları.....	278
Tekrar Grubu	281
Birleşik Fiil Grubu.....	281
Kelime Gruplarının Unsurlarının Gösterilmesi.....	282
Cümle Türleri.....	286
Yapısına Göre Cümle Türleri Sorunu	287
Yüklemin Türüne Göre Cümleler	290

5. BÖLÜM

YAZIM VE NOKTALAMA

Yazımda Birlik	296
TDK İmlâ / Yazım Kılavuzları	299
Yazım Kuralları ile İlgili Bazı Açıklamalar	301
Noktalama ile İlgili Bazı Açıklamalar	303
Kaynaklar	309